

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 069:351.852(091)

**ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У ГАЛУЗІ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ ТА ОХОРОНИ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК**

**THE HISTORY OF PUBLIC POLICY ORIGIN AND
DEVELOPMENT IN THE FIELD OF MUSEUM
WORK AND PROTECTION OF HISTORICAL AND
CULTURAL MONUMENTS**

Барановська Н.,
кандидат історичних наук, доцент,
Національний університет «Львівська
політехніка» (Львів, Україна),
e-mail: Nadija7777@i.ua,
ORCID: 0000-0002-9902-9625

Буковський І.,
кандидат історичних наук, доцент,
Національний університет «Львівська
політехніка» (Львів, Україна),
e-mail: Ivan.armia@gmail.com,
ORCID: 0000-003-1443-9420

Baranovskaya N.,
Candidate of Historical Sciences, Associate
Professor, Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine),
e-mail: Nadija7777@i.ua,
ORCID: 0000-0002-9902-9625

Bukovsky I.,
Candidate of Historical Sciences, Associate
Professor, Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine),
e-mail: Ivan.armia@gmail.com,
ORCID: 0000-003-1443-9420

Розглянуто історію виникнення, розвитку та функціонування в Україні державної політики у сфері музейної та пам'яткоохоронної діяльності. Проаналізовано основні підходи, засади та правове підґрунтя реалізації української національної державної стратегії в галузі музейної справи та охорони пам'яток історії та культури. Окреслено шляхи розвитку та модернізації музейної та пам'яткоохоронної діяльності на сучасному етапі у контексті чинного законодавства з метою створення позитивного іміджу України в справі охорони, збереження та примноження історико-культурної спадщини.

Ключові слова: історія, державна політика, музейна справа, охорона пам'яток історії та культури.

The article analyses history of emergence, development and functioning of public policy in the field of museum and monument protection activity in Ukraine. The basic approaches, grounds and legal basis for the implementation of the Ukrainian national state strategy in the field of museum work and protection of historical and cultural monuments are analyzed. The ways of development and modernization of museum and monument protection activity at the present stage in the context of the current legislation in order to create

a positive image of Ukraine in the field of protection, preservation and enhancement of historical and cultural heritage are outlined.

Keywords: history, state policy, museum work, protection of historical and cultural monuments.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Державна політика завжди відігравала значну роль у суспільному житті. Саме вона покликана своєчасно розробляти відповідальні політичні рішення та ефективні механізми їх реалізації. У сфері державної політики виявляються, аналізуються проблеми розвитку суспільства в тій чи іншій галузі, встановлюються причини їх виникнення, суперечливі моменти та шляхи розв'язання цих проблем.

Важливою складовою державної політики є політика в галузі музейної справи та охорони історико-культурних пам'яток, яка забезпечує збереження та відтворення багатоговікового досвіду українського народу в усіх галузях матеріального і духовного життя, що складає скарбницю національних культурних надбань і здобутків людства.

Виробленню оригінальної державної політики з розвитку музейної та пам'яткоохоронної діяльності значна увага приділялася українцями у всі періоди, коли вони мали свою державність. Особливо цей процес активізувався у сучасний період державної незалежності України, коли є потреба формування у суспільства високої національної свідомості, громадянської активності та об'єктивної історичної пам'яті на основі дослідження та осмислення унікальної української історико-культурної спадщини світового рівня.

Не зважаючи на актуальність вивчення історичних та пам'яткоохоронних аспектів розвитку державної політики в галузі вітчизняної музейної справи та охорони пам'яток історії та культури, в українській історіографії немає комплексних досліджень з цієї проблематики. Окремим аспектам даної теми приділяли увагу дослідники Ф. Рябчикова [1], Р. Маньковська, [5], О. Завальнюк [11], І. Матяш [9], О. Нестуля [3], І. Старенький [7]. Поряд з цим серед сучасних наукових розробок бракує досліджень щодо основних напрямків становлення та історії розвитку національної державної політики у сфері музейної та пам'яткоохоронної діяльності.

Мета статті – проаналізувати основні історичні етапи розвитку, підходи та сутність національної державної політики в галузі збереження та охорони історико-культурних пам'яток і діяльності музейних закладів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної та духовної культури

ри, прилучення громадян до надбань національної і світової культури та історико-культурної спадщини. Кожен музей – це своєрідний інститут пам'яті. Це зібрання «цінних з соціокультурної точки зору об'єктів – музейних предметів, які є джерелами та ретрансляторами соціальної пам'яті. Сукупність усіх музейних предметів держави становить своєрідний банк національної пам'яті і відіграє істотну роль у формуванні історичної свідомості, загальнолюдських та національно-патріотичних цінностей» [1, с. 196].

Саме у музейному просторі, як важливій складовій культурної сфери, функціонують об'єкти культурної спадщини, визнані державою особливо цінними, такими, що потребують збереження, охорони, вивчення та осмислення з огляду на необхідність формування об'єктивної історичної пам'яті для наступних поколінь українців.

Музеї як скарбниці коштовностей, старожитностей, творів мистецтва й екзотичних речей існують в Україні від найдавніших часів. Музейні зібрання почали формуватися з метою фіксації суспільного історичного досвіду, який передається від покоління до покоління, а музеї стали хранителями цього досвіду. Подібно до латинського прислів'я, що історія є вчителькою життя, можна стверджувати, що історія музейної справи – це історія людства, представлена у пам'ятках різних історичних епох.

Однією з передумов виникнення музеїв була так звана „суспільна музейна потреба”, що пов'язана з необхідністю людей зберігати ті предмети, які були пам'яттю, своєрідними документальними свідченнями різних епох.

Державна політика в галузі музейної та пам'яткоохоронної справи починає розвиватися в період Київської Русі, яку в українській історіографії вважають першою моделлю української державності. Попередниками сучасних музеїв були тоді скарбниці князів, колекції книг, картин, художніх виробів, які зберігалися у давньоруських храмах: Десятинній церкві, Софійському соборі, Києво-Печерському та інших монастирях, що відігравали важливе релігійне значення на державному рівні.

У XVI - XVIII ст. своєрідними протомузейними зібраннями були колекції українських гетьманів, козацьких старшин і монастирів. Великі приватні збірки художніх творів у XVII – XVIII ст. містилися у феодальних замках та династичних маєтках: Яна Собеського у Жовкві, Синявських – у Бережанському замку, Вишневецьких – у замку у Вишнівці, К. Розумовського – у Батурині, галерея Сапег у Кодні.

Теоретичне підґрунтя розвитку музейної справи в Україні було закладено працями видатних європейських музеєзнавців XVII – XIX ст. та практикою поширення музеїв у сусідніх країнах Західної і Центральної Європи. У другій половині XVIII ст. музейна справа, одночасно з накопиченням та систематизацією музейних зібрань, вперше почала набувати наукового характеру. Музеї стали розглядатися як сховища культурно-історичної спадщини, наукових цінностей, технічного досвіду.

Як різнопрофільні спеціальні заклади, музеї в Україні почали виникати у першій половині XIX ст. Це були переважно археологічні та історико-краєзнавчі музеї, зокрема, Миколаївський (1806 р.), Феодосійський (1811 р.), Одеський (1825 р.), Керченський (1826 р.), Музей старожитностей Катеринославської губернії (1849 р.). Основні фонди цих музеїв склали матеріали археологічних розкопок.

У той самий період в Україні починають виникати перші університетські музеї. У 1807 р. при Харківському університеті завдяки зусиллям громадського діяча В. Н. Каразіна було відкрито кілька музеїв: Археологічний, Зоологічний, Мінералогічний, Музей образотворчих мистецтв. У 1834-1837 рр. при Київському університеті з ініціативи його першого ректора М. О. Максимовича було створено музей Старожитностей, Нумізматичний, Образотворчих мистецтв, Зоологічний та ін.

Розвиток музейної справи в Україні інтенсифікувався у другій половині XIX – на початку XX ст. Тоді було відкрито низку історичних та природничих музеїв: Херсонський музей старожитностей (1890 р.), Херсонський археологічний музей (1893 р.), Львівський історичний музей (1893 р.), у Чернігові – музей Архівної комісії (1897 р.) та музей українських старожитностей В. В. Тарнавського (1902 р.). Одним із найбільших був Полтавський природничий музей, відкритий у 1891 р.

Вплив ідей Просвітництва на Україну сприяв поширенню колекціонування. Представники української аристократії зберігали в себе колекції старовинного посуду, зброї, предметів побуту, картин. Великі приватні колекції і зібрання музейного значення у XIX – на поч. XX ст. мали В. Тарнавський, Б. та В. Ханенки, В. Щавинський, П. Потоцький, Т. Легоцький, О. Поль, К. Скаржинська та ін.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на основі приватних колекцій творів мистецтва в Україні було організовано ряд художніх музеїв. Першим в Україні міським художнім музеєм став Харківський (1886 р.). Згодом були відкриті: Міський музей старовини і мистецтв у Києві (1899 р.), Міський музей красних мистецтв в Одесі (1899 р.), картинна галерея творів І. К. Айвазовського у Феодосії, художні галереї у Миколаєві та Катеринославі.

На західноукраїнських землях великим музейним центром стає Львів. З 1877 р. у приміщенні бібліотеки Баворовських, перебудованому для музейних потреб з арсеналу магнатів Сенявських, виставляли мистецьку збірку, яка містила понад 200 картин німецьких, італійських, голландських та польських майстрів XVI-XIX ст., колекцію гравюр та малюнків, зібраних О. Батовським [2, с. 4] У 1874 р. у Львові було відкрито перший міський музей - Промисловий, експозиція якого складалася з понад шести тисяч предметів художнього промислу; у 1887 р. – Музей Ставропігійського інституту, у 1895 р. – Етнографічний музей Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, у 1904 р. – Археологічний музей „Народного дому”, у 1907 р. – Народний музей (тепер Львівська галерея мистецтв) та ін.. Поступово з'являються музеї і в інших містах

Західної України. Так, у 1912 р. було створено Тернопільський краєзнавчий музей.

Важливою віхою у розвитку музейної та пам'яткоохоронної справи був період Національної революції 1917-1921 рр., коли в цій царині починає розвиватися національна державна політика. Це відбувається в умовах відродження національної державності та підвищеної цікавості політиків, громадських діячів і науковців до питань краєзнавства. Проблема збереження української історико-культурної спадщини та охорони пам'яток історії та культури стає в цей час однією із найважливіших. «Адже відтепер мова йшла про охорону надбань народу, що ставав на шлях самостійного державотворення, ствердження своєї самобутності та культури, чи не найкраще втілених у пам'ятках [3, с. 14].

У період діяльності Центральної Ради була створена всеукраїнська пам'яткоохоронна організація – Центральний комітет охорони пам'яток старовини й мистецтва в Україні (ЦКОПСІМ), яка сприяла заснуванню пам'яткоохоронних товариств і комітетів на місцях. Так, 28 квітня 1917 р. у Вінниці розпочало діяльність Подільське товариство охорони культурно-історичних цінностей. Виконання пам'яткоохоронних функцій на Катеринославщині добровільно взяло на себе Товариство діячів і друзів мистецтва, а на Чернігівщині розпочав роботу комітет охорони пам'яток старовини й мистецтва, який організував виставку пам'яток української старовини [3, с. 29-33].

У цей час були розроблені теоретичні засади музейного будівництва. Розпочинається робота зі створення Українського національного музею. Українські музейні установи підтримали й розгорнули діяльність, спрямовану на створення інституту місцевих комісарів з охорони пам'яток і очолили роботу зі збереження та популяризації історико-культурних пам'яток на місцях. Зокрема, у березні 1917 р. комісаром з охорони пам'яток Київської губернії був призначений М. Ф. Біляшівський, який з вересня цього ж року очолив відділ музеїв і охорони пам'яток Генерального секретаріату. Саме він став автором першого закону України про охорону пам'яток історії, культури і мистецтва (1918 р.). М. Ф. Біляшівський склав програму створення національних і регіональних музеїв, став автором музейної реформи в Україні на наукових засадах [4].

Центральна Рада розробила, хоча й не встигла затвердити, проект закону про охорону пам'яток УНР, в якому передбачалося всі пам'ятки оголосити власністю держави і передати до музеїв [5, с. 11]. 10 листопада 1917 р. було видано циркуляр відділу музеїв та охорони пам'яток і відозву «До громадян Української Народної Республіки», в якій наголошувалося на неприпустимості загибелі пам'яток історії та культури.

За Гетьманату Павла Скоропадського було створено Головне управління в справах мистецтв та національної культури Української держави (червень 1918 р.) під керівництвом збирача і дослідника старовини, музеєзнавця П. Я. Дорошенка. За сприяння П. Дорошенка в Українській Державі

розпочалася реставрація цінних архітектурних пам'яток - Андріївської церкви й Софіївського собору, було виділено кошти на розкопки Зарубицького монастиря та на закупівлю пам'яток старовини для Національного музею [6]. В 1918 р. у практиці музейного будівництва з'явилося поняття сукупний музейний фонд держави. У структурі органів управління музейною справою було створено особливий підрозділ - Державний музейний фонд, що займався збереженням, інвентаризацією та розподілом колекцій і окремих предметів музейного значення. Визнання сукупності музейних предметів та предметів музейного значення державним чи всенародним надбанням дозволяло поширити на них юрисдикцію держави. А відтак дозволяло останній з огляду на власні цілі організувати та розпоряджатися цими цінностями.

Розвиток національної державної політики у сфері музейної та пам'яткоохоронної діяльності продовжився у період Директорії УНР. Міністерством народної освіти УНР під керівництвом громадського та культурного діяча І. І. Огієнка було розроблено правові засади державної політики в музейній справі, зокрема, статут Українського національного музею, який став зразком для створення статутних документів інших державних музеїв. Надавалася фінансова підтримка музейним закладам. Завдяки цьому музейна мережа в Україні значно розширилася, було створено ряд всеукраїнських музейних осередків. Музеї розгорнули діяльність щодо охорони, збереження і популяризації історико-культурних пам'яток на місцях.

У Головному управлінні мистецтв та національної культури обговорювалися положення законопроекту УНР «Про державну охорону пам'яток старовини й мистецтва», яким вперше закладався правовий фундамент державного опікування національними пам'ятками: «1. Пам'ятки старовини й мистецтва на Україні: архітектурні, археологічні, архівні, бібліотечні, музейні, побутові та всі інші, маючі культурно-історичну цінність і значіння, знаходяться під охороною й доглядом Держави». Великим досягненням пам'яткоохоронців було видання журналу «Українська старовина», вживання влітку 1919 р. заходів, спрямованих проти знищення, вивозу за кордон, продажу лихварям національних пам'яток [7, с. 6-7]. За дорученням уряду Директорії УНР приват-доцент Київського державного українського університету Й. Пеленський розпочав вироблення законопроекту про створення центрального органу охорони пам'яток церковної старовини [8, с. 43].

Чимало робилося Директорією в плані збереження документальних скарбів, зокрема, очолюваними істориком і архівознавцем, професором Кам'янець-Подільського університету П. В. Клименком, Відділом охорони пам'яток старовини і мистецтва при Головному управлінні пам'яток старовини й мистецтв та комісією для вироблення заходів охорони архівів, створеною у серпні 1919 р. Важливою акцією Архівної комісії була підготовка на початку вересня 1919 р. проекту закону «Про охорону пам'яток старовини і мистецтва» [9,

с. 94-95; 98]. Окрім того, П. В. Клименко запропонував Директорії утворити центральні музей, архів і бібліотеку УНР [10, с. 81]. До справи долучилися працівники відділу охорони пам'яток старовини і мистецтва Головного управління мистецтв і національної культури Міністерства освіти. 8 лютого 1919 р. уряд УНР ухвалив дві постанови, якими виділялися кошти на організацію Українського національного архіву і утримання Центрального архіву давніх актів [10, с. 85].

Можна констатувати, що у 1917–1921 рр. відбувалося вироблення й реалізація національної державної політики щодо збереження об'єктів культурно-історичного простору, у якій активну участь брали українські вчені. Було підготовлено ряд нормативних документів, інструкцій, які передбачали порядок і встановлювали відповідальність за збереження культурних скарбів, музеїв, архівосховищ, бібліотек на усій території України, здійснили низку практичних кроків із підвищення правосвідомості населення, захисту історичних пам'яток, сприяли порятунку цінних колекцій від пограбувань, продажу за кордон. Велася пропаганда культурно-історичної спадщини, яка у добу революції сприяла становленню молодої української нації [11, с. 284]. Було збережено значну частину культурно-історичних цінностей, створено близько 50 музеїв [10, с. 85]. Почали діяти органи управління музеями, розроблено програму музейного будівництва, прийнято перші законодавчі документи, що регламентували основні напрями діяльності музеїв.

Радянською владою при Наркомосі УСРР у лютому 1919 р. був створений Всеукраїнський комітет з охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМіС), який розробив рекомендації щодо проведення державної реєстрації культурних цінностей та здійснював роботу з організації Музейного фонду в Україні.

Значне поживлення музейної та пам'яткоохоронної діяльності в Україні відбувалося у період радянської політики українізації. Відносно підвищилася увага до масового краєзнавчого руху і широкої музейної ініціативи зі створення музейних осередків на місцях. Відбувався розвиток наукових досліджень, застосування найрізноманітніших форм та напрямів проведення музейної роботи із використанням світового досвіду, що сприяло поступу теоретичного та практичного музеєзнавства. У музеях була запроваджена культурно-освітня діяльність. Почали відбуватися науково-теоретичні краєзнавчі конференції. Перша Всеукраїнська краєзнавча конференція, що проходила у Харкові в 1925 р., націлювала місцеві музеї, як низові краєзнавчі осередки, на всебічне вивчення минулого і сучасного краю. Науково-організаційним та координаційним центром краєзнавства в Україні разом з іншими академічними установами історичної секції ВУАН, став музей-кабінет антропології та етнографії ім. Ф. К. Вовка [12].

У 20-х рр. ХХ ст. в Україні почали створюватися перші історико-культурні заповідники. Такими було оголошено стародавнє місто Ольвія, разом з

некрополем на Миколаївщині (1924 р.), і Києво-Печерську Лавру (1926 р.).

Однією із найважливіших функцій музейної установи стає науково-дослідна робота, завдяки якій було видано чимало збірників, програм, методичних розробок, каталогів і путівників, серед яких на особливу увагу заслуговує збірка «Український музей» (1927 р.). Низку науково-теоретичних праць, в яких знайшли висвітлення питання організації музейних закладів різних рівнів і профілів, залучення широких верств громадськості до виявлення й збору предметів музейного значення, фіксації зразків усної народної творчості, проведення в музеї експозиційної, виховної роботи, організації комплектування фондів та обліку музейних предметів, підготував етнографічний відділ Волинського науково-дослідного музею на чолі з В. Кравченком, який діяв до жовтня 1931 р. [13, с. 14]. Музейними працівниками застосовувалися найрізноманітніші форми і напрями музейної роботи із використанням світового досвіду, що сприяло розвитку теоретичного та практичного музеєзнавства.

На західноукраїнських землях розпочинається практика проведення музейних з'їздів, перший з яких відбувся у Львові 25 квітня 1931 р. у приміщенні Національного музею. Важливим предметом його обговорення стали проблеми організації музейної справи та функціонування музейних установ.

З подальшим встановленням в Україні тоталітарної системи відбулося згорання поступального розвитку музейної та пам'яткоохоронної діяльності, внаслідок чого були значною мірою змінені пріоритети у роботі музеїв.

Розвиток музейної справи ще більше занепадає в роки Другої світової війни, коли нацистами було зруйновано і розграбовано десятки музеїв України, особливо історичних і художніх. У повоєнні роки більшість з них було відбудовано, частково повернуто вивезені колекції, зібрано нові експонати, створено нові експозиції та відкрито ряд нових історичних, краєзнавчих, художніх і літературно-меморіальних музеїв.

Відродження музейної та пам'яткоохоронної роботи починається у 1960-1980-х рр. Важливу роль у розвитку галузі відіграло у цей час Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, створене у 1966 р. як громадський орган контролю дій влади в пам'яткоохоронній сфері, що зобов'язувало державні органи консультуватися з ним у питаннях, пов'язаних з охороною національної культурної спадщини.

З ініціативи цього товариства, а також окремих наукових установ і вчених, ентузіастів-аматорів, які працювали на громадських засадах, у 1990-х рр. створюються народні музеї. На основі ансамблів, комплексів пам'яток та окремих пам'яток природи, історії, культури та територій, які становили особливу історичну, наукову і культурну цінність, були створені історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби.

З 1990-х рр. 28 провідним музеям та заповідникам надано статус «національних». За даними Державної служби статистики України станом на початок 2017 року в Україні налічувалось 576 музеїв державної та комунальної форми власності, які зберігають державну частину Музейного фонду України [14]. Музейний фонд країни налічує понад 12 млн рухомих пам'яток усіх видів і типів [15].

У період незалежності України, вперше в історії українського музейництва, з ініціативи держави музейні установи починають правдиво висвітлювати національно-визвольні змагання українського народу за державність у 1917-1921 рр., державотворчу діяльність ЗУНР, геноцид під час сталінських репресій, голодомор 1932-1933 рр., радянізацію Західної України у вересні 1939 - червні 1941 рр., відомості діяльності УПА та Організації Українських Націоналістів, товариств „Просвіта”, „Рідна школа” та „НТШ”.

В Україні, як і в цілому світі, в умовах глобального поширення музейної практики, прагнення облаштувати музеї оволоділо помислами освічених людей та стало важливим предметом уваги державної політики. Це пов'язано з визнанням ООН і ЮНЕСКО значущості музейної та пам'яткоохоронної справи у житті суспільства й зростанням ролі їх соціальних та комунікативних функцій.

Сьогодні відбувається розвиток уніфікованої теорії й методики музеєфікації та експозиційної роботи, галузево-профільне розшарування музеїв на десятки окремих типів, видів і підвидів, створення перших національних музейних асоціацій. У наш час складається концепція музею як багатофункціонального закладу, який спроможний різними способами слугувати суспільству з урахуванням інтелектуального рівня його членів. Завдяки цьому музеї поступово стають центрами наукових досліджень і просвітницької роботи, культури та дозвілля. У галузі музейної справи спостерігається тенденція переходу від класичних догм облаштування камеральних музеїв до практики „м'якої” і часткової музеєфікації в автентичному середовищі, заснування мережі середовищних музеїв-заповідників та екомuzeїв, міст-музеїв, запровадження інноваційних ідей часткової музеєфікації (консервації) місць постійного проживання людини, розвитку розважально-анімаційних та віртуальних музеїв.

Від музейних установ та історико-культурних заповідників очікують нових підходів до своєї роботи: інтерактивності експозицій; активної співпраці з мас-медіа, громадськими організаціями, різними фундаціями; сучасної рекламної та міжнародної виставкової діяльності; активного розміщення в соціальних мережах інформації про діяльність музеїв, їх збірки, окремі музейні пам'ятки національного та світового значення.

Важливі завдання, покладені на музейні установи, не можуть вирішуватися без цілеспрямованої державної політики у музейній справі й розробки відповідного національного законодавства, яке базується на Конституції України і складається

з: 1) основ законодавства України про культуру; 2) Закону України про музеї і музейну справу; 3) інших нормативно-правових актів.

З прийняттям у 1995 р. Закону України «Про музеї та музейну справу» в українському законодавстві з'явилося поняття музейного фонду держави, який підлягає державному регулюванню та захисту [16]. У 2000 р. Кабінетом Міністрів України було ухвалено Положення про Музейний фонд України [17]. На державному рівні почали підніматися питання централізованого музейного обліку, упорядкування фондової роботи, створення відповідних інструктивних та методичних документів.

Музейний фонд України – це сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних збірань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або, відповідно до міжнародних договорів, підлягають поверненню в Україну [18].

Закон України „Про музеї та музейну справу” зі змінами та доповненнями встановлює на державному рівні правові, економічні, соціальні засади наукового комплектування, вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, діяльності музейних закладів. Він визначає музейну справу, яка регулює суспільні відносини в галузі музейної та пам'яткоохоронної роботи, як «спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію» [19].

Музейна справа сьогодні уособлює національну державну музейну політику (музейне законодавство, музейне будівництво, організацію керівництва музеями), музеєзнавство та музейну практику.

Серед основних напрямів національної державної музейної політики є: збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність; повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами; забезпечення соціально-економічних, правових і наукових умов для ефективної діяльності музеїв; сприяння формуванню сучасної інфраструктури музейної справи; підтримка і розвиток мережі музеїв; забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації музейних кадрів, їх правовий і соціальний захист; бюджетне фінансування (у тому числі на дольових засадах) і пріоритетне матеріально-технічне забезпечення розробки і реалізації державних, регіональних і місцевих програм розвитку музейної справи; підтримка фундаментальних і прикладних наукових досліджень, пов'язаних з музейною справою; сприяння міжнародному співробітництву в галузі музейної справи [20].

Важливим напрямом державної політики є охорона культурної спадщини. В Україні на державному обліку перебувають близько 130 000 об'єктів

культурної спадщини, з них – 9562 пам'яток, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (914 пам'яток національного значення та 8648 – місцевого значення) та 6 унікальних культурних об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, які мають виняткову загальнолюдську цінність. На державному обліку перебуває близько 65 350 (52%) об'єктів археології, 44 496 (35%) – історії, 1 944 – монументального мистецтва (2%), 13 518 – архітектури та містобудування, 327 – садово-паркового мистецтва; 219 – ландшафтних об'єктів та 92 – об'єкти науки і техніки [21].

Пріоритетними завданнями державної політики є створення Державного реєстру національного культурного надбання, проведення комплексного обстеження фондів приміщень музеїв і стану збереження пам'яток, збільшення фінансування реставраційно-консерваційних робіт.

З цією метою в Україні на початку 2002 р. у складі Міністерства культури була створена Державна служба охорони культурної спадщини, яка стала урядовим органом державного управління, формування і реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини та координація діяльності органів виконавчої влади у цій сфері. Саме ця служба розробляє проекти державних програм охорони культурної спадщини, веде Державний реєстр нерухомих пам'яток України та документування об'єктів культурної спадщини, в установленому порядку забезпечує визначення меж території пам'яток національного значення, зон охорони, охоронюваних археологічних територій та історичних ареалів населених місць, здійснює нагляд за виконанням робіт з консервації, реабілітації, реставрації і музеєфікації пам'яток [22].

У березні 2005 р. відбулася реорганізація Державної служби охорони культурної спадщини. В регіонах України створені відповідні структурні підрозділи (управління охорони пам'яток) обласних держадміністрацій. Вони покликані займатися проблемами культурної спадщини на місцевому рівні.

У 2006 р. для здійснення державного контролю і нагляду за додержанням вимог законодавства з питань охорони культурної спадщини та музейної справи, забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у цій галузі була створена Державна служба з питань національної культурної спадщини [23].

Складовими національного законодавства України у сфері охорони культурної спадщини є ряд Законів України – „Про охорону культурної спадщини” (1999), „Про архітектурну діяльність” (1999), „Про охорону археологічної спадщини” (2003). Їх доповнюють численні підзаконні та нормативні акти, введені в дію постановами уряду, котрі регулюють різні напрямки пам'яткоохоронної діяльності (облік і паспортизація пам'яток, правила ведення відновлювальних та ремонтно-реставраційних робіт тощо).

Окрім формування національного пам'яткоохоронного законодавства, держава Україна при-

єдналася до цілої низки міжнародних конвенцій та угод у сфері культурної спадщини, таких як: Конвенція про захист культурної власності у випадку збройних конфліктів (Гаага, 1954), Європейська Конвенція про захист археологічної спадщини (Лондон, 1969), Конвенція про засоби заборони і запобігання незаконному імпорту, експорту, передачі у власність культурних цінностей, Конвенція про захист архітектурної спадщини Європи (Гранадська конвенція, 1985), Європейська конвенція про захист археологічної спадщини (Валетта, 1992), Конвенція UNIDROIT про викрадені чи незаконно експропрійовані культурні об'єкти, Конвенція про захист підводної культурної спадщини (Париж, 2001), Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (Париж, 2003), Європейська конвенція про ландшафти (Флорентійська Конвенція, 2000).

В Україні у пам'яткоохоронній сфері активно діють також неурядові організації: Український фонд культури, Всеукраїнський фонд відродження видатних пам'яток історії та культури ім. Олеся Гончара, Ліга історичних міст України, Міжнародний благодійний фонд „Україна 3000”, Всеукраїнська асоціація музеїв та ряд інших. Ці неурядові організації виступають не лише як партнери держави у реалізації пам'яткоохоронної політики та структури контролю дій влади, але й самі здійснюють пам'яткоохоронні проекти, проводять кампанії, спрямовані на популяризацію національної спадщини, на підвищення обізнаності суспільства з проблемами її захисту.

Сучасні стратегічні підходи до майбутнього розвитку музейної справи та охорони пам'яток історії та культури сформульовані у низці державних нормативно-правових актів та в державних цілових програмах, зокрема, у проекті, розробленому на замовлення Кабінету Міністрів України Національною Академією Наук під назвою „Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року”. Він покликаний забезпечити покращення роботи зі збереження музейних цінностей і національної культурної спадщини та якомога глибшу інтеграцію українських музеїв у світовий музейний простір шляхом участі у діяльності міжнародних структур, участі у міжнародних заходах, грантах, здійсненні двосторонніх і багатосторонніх проектів. Ставиться завдання забезпечити розвиток і модернізацію «мережі музеїв та заповідників, зокрема, через залучення недержавних інвестицій та меценатських коштів, які здатні дати поштовх розвитку галузей економіки, що ґрунтуються на культурній спадщині (художні промисли, культурний туризм, туристична інфраструктура)», тим самим «сучаснити національну модель культурної політики», щоб українська національна культура стала «модерною й конкурентоспроможною» [24, с. 21].

Висновки. Україна - це країна з багатотисячолітніми державницькими традиціями та багатою історико-культурною спадщиною, що є цінним надбанням національної та світової культури. Саме тому музейна та пам'яткоохоронна діяльність в Україні була і залишається важливим напрямом державної

політики, адже спрямована на збереження, охорону та примноження пам'яток історії та культури і безпосередньо впливає на формування способу мислення та національної ідентичності нації, забезпечує спадкоємність культурних цінностей і традицій, формує засади для стабільного розвитку суспільства, та є одним із гарантів національної безпеки держави.

Головним завданням державної політики в галузі музейної справи та охорони пам'яток історії і культури є розкриття унікального потенціалу історико-культурної спадщини, забезпечення широкого доступу до неї всіх бажаючих, створення сприятливих умов для забезпечення позитивної міжнародної репутації України у сфері культури з метою якомога глибшої інтеграції українських музейних і пам'яткоохоронних установ у європейський і світовий культурний простір. Це дасть змогу наблизити розвиток України до міжнародних стандартів, допоможе розв'язати ряд гуманітарних та економічних проблем, і забезпечить ефективне функціонування державних інституцій і правового регулювання в галузі музейної справи та охорони культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Рябчикова Ф. Формування та еволюція поняття музейний фонд держави // Краєзнавство. – 2016. - № 1/2. – С. 195-211.
2. Терський С.В. Музеї України: історія та сучасність: Конспект лекцій з базового курсу «Музеєзнавство» для студентів інженерно-технічних спеціальностей / С.В. Терський. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 56 с.
3. Нестуля О. О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (доба Центральної Ради, гетьманщини, Директорії) / О. О. Нестуля. – К.; Полтава, 1994. – 240 с.
4. Біляшівський Микола Федотович (1867-1926) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.interesniy.kiev.ua/ua/bilyashivskiy-mikolafedotovich-1867-1926/>
5. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні: питання теорії і практики (1917 – червень 1941 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец: 07.00.01 «Історія України» / Руслана Вікторівна Маньковська, Інститут історії України НАН України, - К., 1997. – 21 с.
6. Черкаська Ганна. Петро Якович Дорошенко [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://uahistory.com/topics/famous_people/8633
7. Старенький І. О. Пам'яткоохоронна діяльність П. В. Клименка на Поділлі у 1918–1920 роках / І. О. Старенький // Праці Центру пам'яткознавства: зб. наук. пр. – К.: Центр пам'яткознавства, 2012. – Вип. 21. – С. 186-194.
8. Охорона пам'яток історії і культури в Україні (1917–1919 рр.): Зб. док. і матеріалів. – К.: Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 2008. – 320 с.
9. Матяш І.Б. Архівна наука і освіта в Україні 1920-1930-х років / Ірина Матяш; Держкомархів України, УД-НДІАСД. – К., 2000. – 592 с.
10. Пам'ятки. Monuments: Док. і матеріали. – К.: Укр. держ. наук.-досл. ін.-т арх. справи та документ-ва, 1998. – 280 с.
11. Завальнюк О. М. Участь вчених у виробленні політики УНР 1919–1920 рр. щодо збереження об'єктів культурноісторичного простору // Національна та історична пам'ять. - / О. М. Завальнюк // Національна та історична пам'ять. - 2013. - Вип. 8. - С. 279-286.
12. Музеї та музейна справа в Україні (УНР, УСРР) і на українських етнічних землях Польщі, Чехословаччини і Румунії у 1917 – 30-х рр. XX ст. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bookster.com.ua/muzei-ta-muzejna-sprava-v-ukrayini-unr-usrr-na-ukrayinskyh-etnichnyh-zemlyah-polshhi-chehoslovachchyny-rumuniyi-u-1917-30-h-rr-hh-st/>
13. Рябчикова Ф. Д. Діяльність етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920-1931 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец: 026.0005 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» / Фаїна Денисівна Рябчикова; Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк, 2010. – 21 с. 14. Музейна справа в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96
15. Піскова Е.М., Федорова Л.Д. Музейна справа в Україні [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2010. - 728 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Muzejna_sprava.
16. Про музеї та музейну справу [Електронний ресурс]: закон України [прийнято Верхов. Радою 29.06.1995 № 249/95-ВР]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>
17. Положення про Музейний фонд України [Про затвердження про Музейний фонд України [Електронний ресурс]: постанова, положення [прийнято Кабінетом Міністрів України від 20.07.2000 р. № 1147. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1147-2000-%D0%BF>
18. [Про внесення змін до Закону України «Про музеї та музейну справу». [Електронний ресурс]: закон України [прийнято Верхов. Радою 05.11.2009 р. № 1709-VI]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1709-17>].
19. Закон України «Про музеї та музейну справу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 25, ст. 191) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80/ed20150101> Там само.
21. Міністерство культури України. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухокої культурної спадщини [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat_id=244993460
22. Законодавство України. Про утворення Державної служби охорони культурної спадщини [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2002-%D0%BF>
23. Законодавство України. Положення про Державну службу з питань національної культурної спадщини (Постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р., № 336) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2006-%D0%BF>
24. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. Проект // Стратегічні пріоритети. – 2009. - №3(12) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/2-1444126133.pdf>

References

1. Riabchykova F. (2016), Formation and evolution of the concept “museum fund” of the state, *Kraieznavstvo*, 1-2, pp. 195-211. (ukr).
2. Terskyi S.V. (2011), *Museums of Ukraine: History and Modernity: Lecture notes on the basic course «Museum Studies» for students of engineering and technical specialties*, Publisher of Lviv Polytechnic, Lviv, 56 p.
3. Nestulia O.O. (1994), *Near the origins of the state system of cultural monuments: protection in Ukraine (days of the Central Council, Hetmanate, Directory)*, K., Poltava, 240 p.

4. Nikolai Biliashivskiy (1867-1926), Electronic resource, available at: <https://www.interestniy.kiev.ua/en/bilyashivskiy-mikola-fedotovych-1867-1926/>

5. Mankovska R.V. (1997), Museum work in Ukraine: issues of theory and practice (1917 - June 1941), Abstract of thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.01 «History of Ukraine», Institute of Ukrainian History, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 21 p.

6. Cherkaska Anna, Petro Yakovych Doroshenko, available at: https://uahistory.com/topics/famous_people/8633

7. I.O. Starenkyi. P.V. (2012), Klimentko's monument protection activity in Podillia (1918–1920), Proceedings of the Center of memory Science: scientific collection, Center for Monumental Studies, Volum 2, Kyiv, pp. 186-194.

8. Protection of Historical and Cultural Monuments in Ukraine (1917-1919), Coll. of doc. and materials (2008), Inst. of Ukr. Hist, NAS of Ukraine, Kyiv, 320 p.

9. Matiash I.B. (2000), Archival Science and Education in Ukraine in the 1920s-1930s, State Committee Archive of Ukraine, URIAARK, Kyiv, 592 p.

10. Monuments, Doc. and materials (1998), Ukr. State Scient. Inst. of Arch. Work and Documental Studies, Kyiv, 280 p.

11. Zavalniuk O.M. (2013), The participation of scientists in the development of the policy of the UNR in 1919-1920 concerned on the conservation of objects of cultural and historical space National and historical memory, Vol. 8, pp. 279-286.

12. Museums and Museum work in Ukraine (UNR, USSR) and on the Ukrainian Ethnic Lands of Poland, Czechoslovakia and Romania in 1917 - 1930s of XXth cent, available at: <https://bookster.com.ua/muzeyi-ta-muzejna-sprava-v-ukrayini-unr-ussr-na-ukrayinskyh-etnichnyh-zemlyah-polshhi-chehoslovachchyn-rumuniyi-u-1917-30-h-rr-hh-st/>

13. Riabchykova F.D. (2010), Activity of the Ethnographic Department of the Volyn Research Museum (1920-1931), Abstract of thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 026.0005 «Museum Studies. Monumental Studies», Volyn Nat. inst. named after L. Ukrainka. Lutsk, 21 p.

14. Museum work in Ukraine, available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%B2%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96>

15. Piskova E.M., Fedorova L.D. (2010), Museum work in Ukraine, Encyclopedia of Ukrainian History, Vol. 7, Mi-O, V.A. Smolii (Ed.) (Chairman) and others, NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. - K.: publisher «Naukova dumka», 728 p., available at: http://www.history.org.ua/?termin=Muzejna_sprava

16. About Museums and Museum work: Law of Ukraine [adopted by Verkhovna Rada on 29.06.1995 № 249/95-BP], available at: <http://law4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>

17. Regulations on the Museum Fund of Ukraine [On approval of the Museum Fund of Ukraine: resolution, regulation [adopted by the Cabinet of Ministers of Ukraine from 07.20.2000, Number 1147, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1147-2000-%D0%BF>

18. About amendments to the Law of Ukraine «On Museums and Museum Affairs»: Law of Ukraine [adopted by Verkhovna Rada on 05.11.2009, Number 1709-VI], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1709-17>

19. Law of Ukraine «On Museums and Museum Work» (Verkhovna Rada's news of Ukraine, 1995, Number 25, Article 191), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80/ed20150101>

20. The same.

21. Ministry of Culture of Ukraine. The concept of state policy of reforming in the sphere of protection of im-

movable cultural heritage, available at: http://mincult.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=245358162&cat_id=244993460

22. Legislation of Ukraine. On the Establishment of the State Service for the Protection of Cultural Heritage, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2002-%D0%BF>

23. Ukrainian legislation. Regulation on the State Service for National Cultural Heritage, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), 15 (March), Number 336, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2006-%D0%BF> 24. The concept of humanitarian development of Ukraine for the period up to 2020. Project (2009), Strategic priorities, 3 (12), available at: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/2-1444126133.pdf>